

הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית, שליטה עצמית ותוקפנות בקרב מתבגרים¹

פרופ' תמי רונן*, גב' עדי דוויק*

*מרכז ע"ש רנטה אדלר לרוחות הילד ושלומו
וביה"ס לע"ס ע"ש בוב שאפל אוניברסיטת תל-אביב

תוקפנות בקרב מתבגרים הפכה לתופעה חברתית קשה במדינת ישראל. מחקרים קשורים את התוקפנות למצוויו של משבב, לחץ ומצוקה המאפיינים את גיל ההתבגרות. אחד המושגים הבוחן מצוקה הנו רוחה נפשית, מושג המחבר שבעיות רצון, ורגשות חיוביים ושליליים. במחקר הנוכחי מלאו המתבגרים שלושה שאלוני דיוקן עצמי: שאלון של Buss & Perry (1992) המבחן מחשבות עניות, רגשות כעס ואלימות מילולית ופסיכית; רוחה נפשית סובייקטיבית, הכוללת שבעיות רצון מהחאים (Huebner, 1991) ומיומנויות שליטה עצמית (Watson et al., 1988). המחקר הנוכחי בדק 198 בני נוער בכתות ח' ט משלשה בתים ספר שווים במרכז הארץ. נמצא קשר בין מרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית (שביעות רצון, רגשות חיוביים ורגשות שליליים) ובין מרכיבי התוקפנות השונים (מחשבות עניות, רגשות כעס, אלימות מילולית ופסיכית). ככל שהrorוחה הנפשית הייתה גבוהה יותר, כך התוקפנות הייתה נמוכה יותר. תוקפנות נקשרה גם למילומניות שליטה עצמית בקרב מתבגרים בהנחה שככל שלמתבגר יש יותר מיומנויות המאפשרת לו לשנות, לדחות טיפוקים ולהתגבר על מצבי לחץ כך הוא יהיה פחרות ותקפן. גם השערה זו אושחה במחקר – בקרב מתבגרים בעלי מיומנויות שליטה עצמית נמוכה חזרות תוקפנות מאשר בקרב מתבגרים בעלי מיומנויות שליטה עצמית נמוכות. למורות שבניגוד למשוער, שליטה עצמית לא נמצאה כמשמעות את הקשר בין רוחה נפשית לבין תוקפנות, כן נמצאה שבקרב בנות, בעלות שבעיות רצון גבוהה מהחאים, רמת הensus נמוכה יותר. ממצא המחקר מצביעים על החשיבות לדאגה לרוחה הנפשית הסובייקטיבית של המתבגרים כדי להפחית תוקפנות.

¹ מאמר זה מבוסס על עבודה התזה של עדי דוויק בהנחתה של פרופ' תמי רונן ביה"ס לעבודה סוציאלית בוב שאפל אוניברסיטת ת"א

מבוא

הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית, שליטה עצמית ואלימות תוקפנות בקרב מתגברים הוערכה כאחת הביעות החברתיות השיכחות ביותר. באצ'ות הברית דוחה שכ- 60% מהפניות לטיפול למסגרות חינוך, בריאות ורוחה הקשורות לנושא התוקפנות (Connor et al., 2006; Kazdin, 2003)

גם בישראל העלו מחקרים על שכיחות גבואה של אלימות מילולית ופיסית בקרב בני נוער. כמחצית מתלמידי בית הספר דיווחו על חוויה של תוקפנות פיסית כמו גם על היותם עדים או קורבנות של תוקפנות מילולית (בנבניישי, 2002 ; בנבנישי, זעירא ואסטרור, 2000).

נושא התוקפנות נחקר רבות וזכה להסברים תיאורתיים שונים. בין השאר הוצגה התוקפנות כקשרו לגיל ההתבגרות בשל היהות גיל זה תקופה מעבר, בה המתבגר חייב להסתגל לשינויים פיסיים, קוגניטיביים ורגשיים שונים, כדי כדי עם היותו צריך להסתגל לדרישות גוברות וועלות של החבורה (מוס, 1988).

מכיוון שכך, מתקדם הלך הר�שו של המחקר בשאלת האם קיים קשר בין התנהגות תוקפנית של מתגברים לבין רוחות הנפשית. קיימות הגדרות רבות וסוגיות לתוקפנות, כמו גם שימוש מתחלף במושגים תוקפנות, אלימות ואגרסיה.

רבות מהгадרות התיחסו לאלימות כלפי החנוגות שנייתן לצפות בה ולהעיר אותה ולכן מודגשיות את תוצאות החנוגות כמרכזיות להגדרת אלימות (הורוביץ, 1995) . לאחרים הדגישו את הכוונה לפגוע לאחר מכן (Zilman, 1979). בrama הרחבה ביותר הוגדרה התוקפנות ככיצוע פעולה אברטיבית פיסית או מילולית לפני الآخر (Buss, 1961; Petit & Dodge, 2003).

המחקר הנובייני איננו מtabסס על בדיקת התוקפנות בפועל או תוצאותיה, אלא על נטיות האדם להשתמש בתוקפנות במצבים שונים. מכיוון שכן, נתיחס לתוקפנות כמושג כללי המחבר מחשבות רגשות והחנוגות, ונתיחס לאלימות כמושג ספציפי המתיחס לחנוגות עצמה.

dagש זה מבטא שינויים שהלו בחקר התוקפנות בעשור האחרון. מוקד המחקר בעבר עסק בחקר התוקפנות, בשיכוחה, ובגורמים הסביבתיים לה, הוסת לחקר המתבגר התוקפן ונטוותיו (Hartup, 2005) . דוגמא לכך ניתן לראות בעבודותיהם של דודג' וחבריו וכןAnderson & Bushman, 2002; Dodge and Pettit, 2003 בעבודותיהם של הנדרסון ובושמן (Dodge and Pettit, 2003) אשר מחקרים מתקדים בהבדלים בין-אישיותיים, ובנטיות הקוגניטיביות אפקטיביות של הפרט התוקפן.

חוקרים אלו הציגו מודל תיאורטי המסביר את מהליך התפתחות התוקפנות מנוקות ועד לבגרות המאוחרת. בתוך תהליך זה ניתן לציין מצב מעבר, כగורמי סיכון המהווים מניבאים להתרפות האלימות (Orpinas & Horne, 2006; Nagin & Tremblay, 2005) טווענים (Seguin & Zelazo, 2005). לאחר גיל 4 התחנוגות התוקפניות הולכת ופוחתת. אולם קבן של מתבגרים חזר ומפגין תוקפנות בגל התנוגות וו הולכת ופוחתת ורק אחות קבן של מתבגרים מתחייבם התנוגות אנטישוציאלית. מעניין לציין שהירidea בשכיחות התוקפנות חלה בד בבד עם התפתחות התפקודים הקוגניטיביים וההתפתחות היחסים החברתיים (Kazdin & Kendall, 1998; Ronen & Kazdin, 1998; Ronen & Zelazo, 2005; Seguin & Zelazo, 2005).

המחקר הנוכחי מtabסס על מודל של Buss & Perry (1992). מודל זה מציג את הנטיה של הפרט לפעול בתוקפנות ומוביל שלושה מרכיבים: התנוגות, רגש ומחשבה היוכלים להופיע כל אחד בנפרד או כולם ביחד.

מרכיב התנוגות, האלימות, מתייחס למידה בה המתבגר גונתו להפעיל תגובה פיזית או מילולית הכרוכה בפגיעה בזולות במצבים שונים (Rosenbaum, in press; Kazdin & Kendall, 1998; Ronen & Kazdin, 1998; Ronen & Zelazo, 2005; Seguin & Zelazo, 2005).

המרכיב האמו^ץיאנו^{אל}י הנו רגש היכנס. לכעס תפקיד פונקציאNALי במערכות האנושית, בהיווטו תגובה למצבים מתחסלים, בהם עמדים מכשולים בדרך הפרט להשגת מטרה כלשהו (Cicchetti, Ackerman, Spielberger, Jacobs, Russell & Crane, 1995; Izard, Jacobs, Russell & Crane, 1995). הגדרו כעס כמצב רגשי המורכב מרגשות בעוצמות שונות. Novaco (1983) הגיעו אל נعימם מרוגז מתחן, או מטרך, ועד לזעם קשה. על פי Novaco (1976) הкус מתחור בתקופה לתסכול, לפרובוקציה ולעליטים אף לחוצה, כאשר נחסמ האורוגניים בדרך להשגת מטרה או לספק צורך.

המרכיב הקוגניטיבי הנו קיומן של מחשבות עיינות המלווה את האלימות וככל פירוש והערכה של גירויים ברמה הקוגניטיבית (Beck, 1976; Ellis, 1994; Ronen, 1997, 2003).

בניגוד לכעס ולאלימות שנמשכים פרק זמן קצר יחסית ומטבעם הם בעלי דפוס בו הם מגיעים לשיא ושוברים, העיינות הינה בעלת אופי מתמשך יותר וקשה יותר לשינוי.

“*ייחוס כוונות עיינות לzellot מופיע כבר בגיל 5 או 6. הנטיה לפרש מצב כעון משפיעה על כל תהליכי עיבוד האינפורמציה הכלול את קיזוז הסימנים החברתיים, פירושם, הבחרת המתרות וחיפוש דרכי תגובה*

חולופיות מתאימות, הערכת אלטרנטיבות אלו וקבלת החלטה על התגובה המתאימה וביצוע התגובה (Criss, Pettit, Bates, Dodge, & Lapp, 2002).

לכן, מוחשנה עונת עלולה להוביל להתנהגות אלימה. כפי שנאמר, בהתאם למודל של בס ופרי (1961) למרות שלא כל ילד עוני או כועס יהיה אלים הרי קיים קשר חובי שנמצא במחקריהם רבים בין מחשבות עוינות ורגשות כעס והתנהגות אלימה (Buss & Pery, 1961, 2007 ; Wijsbrood, 2002, 2007 ; Seeman, 2003 ; Shabani, 2003). ניוחוי שבילים אף הוכיחו קשר זה והראו כיצד המחשבה העונית היא שותרת לפיתוח רגשות הכעס ולהתנהגות האלים (Wijsbrood, 2007). בניסויון לבחון מי הם הילדים האלים מצאו רונן ורוזנbaum שמיומנויות שליטה עצמית ממתנות את הקשר בין המחשבה העונית, לבין התנהגות האלים כך שילד עוני, שייחו ברשותו מיומנויות שליטה עצמית לא יפעל Ronen & Rosenbaum, in press ; Ronen & ; Rosenbaum, in press ; Ronen & Wijsbrood, 2007 ; Seeman, 2007 ; Wijsbrood, 2002 ; Seeman, 2003 ; Shabani, 2003).

כפי שנאמר, תוקפנות הניה תופעה השיכחה במיווז בקרב בני נוער ומהויה את אחת מן הבעיות המרכזיות בהפניית אוכלוסיה זו לטיפול. המחקר הנוכחי, אם כן, יתמקד בקשר שבין תוקפנות לבין נפשית של מתברגים, ויבחן את היה קיומן של מיומנויות שליטה עצמית חסמים להתנהגות תוקפנית.

כאמור, הרצון להברר בין התנהגות תוקפנית לבין רוחה נפשית נובע מהשאלה האם בבסיס התנהגות התוקפנית קיימת מזקה نفسית.

בני האדם שואפים להימנע ממצוקה, להגע לידי לרווחה נפשית סובייקטיבית גבוהה תוך רצון לחוש הנאה ושביעות-רצון מהחיים (Campbell, 1981 ; Zautra, Beiser & Cappel, 1977)

רוחה נפשית סובייקטיבית מוגדרת כאיכות חייו הפנימית של הפרט, באשר לאספקטים מסוימים בחיים וכוללת שלושה מרכיבים מרכזיים: שיפוט הקוגניטיבי של הפרט, חיווות הרגשות של הפרט ומשאבים העומדים לרשותו (Diener, 1994).

בהתיחסות למרכיב הקוגניטיבי מודגשת כי מדובר לא רק לצורך של הפרט להעריך את מצבו אלא גם בהפעלת שיקול דעת לגבי מידת הסיפוק ושביעות הרצון השגת השאיפות והמטרות Chamberlain, (1988).

הדגש על האספקט הרגשי מחבר בין הרגשות השליליים שליליים (כמו עצב, פחד, דאגה) לרגשות החיוביים של הפרט (כמו אושר ושמחה). כאשר תחושת הרוחה מוגדרת במידה שבה ההגאה והסיפוק Bradburn, 1969 ; Shmotkin & Lomranz, 1998).

בהתיחסות למשאבים, מתמקד חקר הרוחה הנפשית במשאבים העומדים לרשותו של הפרט) כמו עשור, השכלה, בריאות, ערכים או כוח (Diener, 1994).

מחקרים שונים בתחום ניסו לבדוק האם רוחה נפשית הינה תכונה אישיותית, המשתרמת ונותרת יציבה לאורך זמן, או שהיא תלויות מצב ונותה להשתנות. נמצאו, כי המדריך הקוגניטיבי, קרי מידת הסיפוק ושביעות הרצון, הינו יציב יחסית ומושפע פחות מנסיבות מידיות ומצביות. המיד החוויתי - רגשי לעומתו, נמצא כי יציב פחות ומושפע מאירועים חיים ומצבי רוח (Argyle, 1987). עוד עליה, כי הרוחה הנפשית כתוכנה יציבה קשורה בתפיסה הפרט את מיזוגיותו החברתיות, יכולות להתמודד תחת מצבים לחץ, ערכו העצמי ומידת שליטה בויהיו, בעוד שחוויותיו וציפיותו של היחיד מאירועים ושינויים חיוביים בחויו, נמצא כקשורת ברוחה הנפשית כתוכנה מציבה (Levinson, Redner, & Seeley, 1991).

ניתן לסכם ולומר, כי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית הינה מושג מורכב, אשר ניתן להתייחס אליו הן כאל מצב הנובע מנסיבות חיים מיטיבות והן כאל תכונה של אדם, המכילה את האופן בו הוא מעירך את חייו _ בהתאם לערכיו, ציפיותו והתנסיותיו הקודמות (Lucas & Smith, 1999 Diener, Suh,

במחקר הנוכחי נתיחס אל הרוחה הנפשית כמאגדות בתוכה שני מרכיבים - אפקטים שליליים ואפקטים חיוביים, ומימד ההכרתי-שפוי, המתיחס לגופותו הקוגניטיביות. שיפוטיות של הפרט (Clark & Tellegen, 1988). האפקט החובי האגובה כולל רגשות כגון סיפוק, צמיחה ועונג ומואפיין באנרגיה רבה, ריכוז מלא ועיסוקים מהנים, בעוד שבוצעמה נמוכה הוא יתבטא בריגעה ושלווה (Keyes, 2006). האפקט השלילי הגבורה, לעומתו, כולל רגשות כגון כעס, תיעוב, גועל, אשמה, פחד ועצבנות ובוצעמו הנמוכה מואפיין בעצב ותשישות (Bender, 1997 ; Bradburn, 1969).

על- פי Bradburn (1969) רוחה נפשית סובייקטיבית גבוהה באהליידי ביטוי בrama של אפקט חיובי ובrama נמוכה של אפקט שלילי. גישה דומה מציג Chamberlain (1988) המדגיש כי קיים קשר הפוך בין האפקט החובי לשילילי. על- פי התפיסה, אנשים החווים רגשות חיוביים באפן תכווח בחוי היום - יום,חוויים פחות רגשות שליליים, בהשוואה לאנשים בעלי אפקט חיובי נמוך.

בשונה מהם, טוענים Zautra & Reich (1983) שאם כי התנסות בחוויות שליליות עלולה להפחית את תחושת הרוחה הכללית, הרי שבמצבים רבים החוויה שלילית יכולה לגרום לרגשות חיוביים, כמו למשל, תחושה של צמיחה והתפתחות לאחר התמודדות עם משבר.

מידת האושר והשמחה שחווה הפרט, מייצגת את האיזון שבין השילילי והחיובי בחיו (Keyes, 2006). המימד ההכרתי של רוחה נפשית סובייקטיבית, מתייחס למידת שביעות רצונו של הפרט מאיכות חייו והסיפוק שהוא מפיק מהם (Chamberlain, 1988). בתהליך מודע זה של שיפוט קוגניטיבי, מעירך האדם את התקדמותו לעברן של מטרותיו ושאיפותיו בחיים. מידת שביעות רצונו, תאה תלואה במידה הנטפס בין מצב אידיאלי, לבין הסטנדרטים המציגותים שמציב לו הפרט ובמידת השגתן בפועל של המטרות והשאיפות, בהתייחס לממדים סובייקטיביים (Diener, 1994; Chamberlain, 1988; Huebner, 1994). אחרים (1994) טוענים כי הערכה קוגניטיבית זו, עוסקת בכך כללי יותר של סיפוק מהחיה, הנמדד גם הוא בפרט שבין המצב הנוכחי, למצב הרצוי.

לתחושת הרוחה הנפשית של אדם השפעה על דרכי התמודדותו עם מצוקה ומצבי חיים דוחקים. מחקרים מראים, כי רמות גבוהות של רוחה נפשית חיובית הינן גורם מסויע בתמודודויות. זאת, החיים ורוחה נפשית גבוהה מנעה את מיזוגיותו החברתית של הפרט, סקרנותו וחינויו, מקדמת אותו בקבלת החלטות ואף מעוררת את חשיבותו היצירתיות. כפועל יוצא, אנשים בעלי רוחה נפשית סובייקטיבית חיובית מגיבים לאירועים שליליים במהירות רבה יותר ולכך גם מתמודדים עםם טוב יותר בעקבות הרוחה הנפשית הנומוכה, לעומתם, מתקשמים יותר להתמודד

עם מצבי חיים לוחצים (Diener & Diener, 1996; Keyes, 2006). נמצוא, כי קיים מתאם חובי בין תחושת רוחה נפשית גבוהה, לבין תפיסת מותבגרים את התמודודותם עם לחץ ומצוקה באופן חיובי (Costa & McCrae, 1980). נבדקים אשר דווחו על רוחה נפשית גבוהה, היו שבעי רצון מדרכי התמודודות (חיפוש אחר סיוע, מתן שימוש למצוקה באופן המאפשר צמיחה ותאזרו אותו כיעילות ומגוננות) (Costa & McCrae, 1980) וללא פתחו סימפטומים (Ronan & Seeman, 2007). עוד נמצא, כי בעקבות הרוחה הנפשית הגבוהה הננים מבריאות פיזית ונפשית טובה יותר, המתבטאות באורח חיים פעיל, חשיבה גמישה, תחושת יכולת לכונן את החיים ולמציב מטרות בהתאם ועל כן, הם מצליחים להתמודד טוב יותר עם מצבי חיים לוחצים (Keyes, 2006).

נמצא קשר בין דרכibi הרוחה הנפשית הסובייקטיבית לבין אופן התמודודתו של הפרט. קשר חיובי בין אפקטים שליליים, לבין סימפטומים של לחץ וכן קשר חיובי בין אפקטים חיוביים, לביטחון עצמי גבוה, תחושת סיפוק מהחיה וכי חברה, התמודדות עם דאגות ובעיות של חיי היום יום והתמודדות עם קוגניטיבים, נמצאו בהתאם חיובי עם תחושה של אושר ושביעות רצון מהחיה (Argyle, 1987).

בשנים האחרונות גברה התעניינות בדרכי התמודדות בכלל ובפרט בה האדם רוכש לעצמו רפרטואר להתחומות עם מצביו לחץ ומצוקה. דוגמא לרפרטואר כזה ניתן לראות במודלים של שליטה עצמית. שליטה עצמית הנה רפרטואר של התנהוגיות מכוננות למטרה. Rosenbaum, (1990) מדגיש את היות השליטה העצמית רפרטואר נרכש של מיומנויות קוגניטיביות ורגשות המאפשרות לאדם לפועל לקראת השגת מטרה ולהתגבר על קשיים העומדים בדרך להשגת מטרה זו. Rosenbaum (1998) פותח מודל המסביר את תהליכי התפתחות רפרטואר אישיות של מיומנויות קוגניטיביות נרכשות, המסייעות לאדם להשיג שליטה רבה יותר על התנהוגתו בעת ההתחומות עם בעיות. רפרטואר זה נרכש במהלך החיים הן באמצעות תהליכי התניה והן על ידי חיקוי ולמידה מכוננת.

Rosenbaum (1998) מדגיש שעיל מנת שתתרחש התנהוגות של שליטה עצמית, על האדם לעסוק בתהליכי ויסות של קוגניציות, הכוללים שלבים שלושה שלבים מרכזיים: הראשון, הוא שלב הזיהוי, בו מזהה הפרט את התחרשותה של הפרעה כלשהי להתנהוגתו השగרתית, תוכניות או ציפיותיו. הפרעה זו מעוררת אצלו תגובה חוויתית, רגשית או קוגניטיבית שהיא אוטומטית במהלך התנהוגה. השלב השני, הוא שלב הערכה, בו מעריך האדם באופן קוגניטיבי את משמעות הפרעה לתחום ה- well being שלו. בהערכתה הראשונית בודק האדם אם מהו הפגיעה סיכון עבורו. אם הוא מסיק כי לא קיים איום - הוא יתעלם ממנו ולא יפעיל מיומנויות שליטה עצמית. כאשר סבור האדם כי קיים איום עבורו בהפרעה, הוא עובך להערכת שנינית, בה הוא בודק את המידה בה ניתן למזער אותה או להעילהה קליל ובעקבות זאת מחליט על הדרך לפועל.

(1998) Rosenbaum

Rosenbaum (2003) מתייחס לתהליכי הויסות העצמיים כאיל משחק, בו בוחר האדם את אסטרטגיית הפעולה ומערכות התגובה המתאימות לו. בעיות רבות של ילדים כגון אלימות, תופקות והיפראקטיביות, מאופייןות בהיעדר שליטה עצמית. ילדים הסובלים מבעיות מסוג זה, כושלים במציאת אלטרנטיבות אחרות להתנהוגות. לרוב, הם ממודדים בהשגת תוצאות הרצויות להם ואני רואים את הקשר שבין התנהוגות לתוצאותיה. מטפלים קוגניטיביים מייחסים בעיות אלו לחסכים במילויים קוגניטיביות של שליטה עצמית, היעדר יכולת לשולט בתנהוגות או להחליפה באחרת וקורשי בדוחית סיפוקים (Ronen, 1997; 2003).

הספרות מחברת בין תוקפנות כהתנהוגות אנטית- חברתיות, לבין היעדר שליטה עצמית מיומנות (Hurtup, 2005). מחקרים קשוו בין בעיות התנהוגות בקרב ילדים, לבין שליטה עצמית נמוכה (Ronen & Rosenbaum, in press).

נמצאו כסובלים מתקיים בשלושת מרכיבי האלימות, קרי מחשבה ורגש והתנגדות. הם מפרשים אירועים בצורה עונית, מתקשם בויסות רגשי, Crick & Dodge, מוחזינים כעס (1996) ומפגנים רמות גבוזות של התנגדות תוקפנית, אלימה (Ronen, 1997).

כאמור, אלימות מותארת בספרות כתופעה חברתית אשר שכיחותה הולכת וגדלה, בעיקר בקרוב בני נוער. בדרך כלל מותאים הבנים כתוקפנים יותר מבנות וכך גם משוער במחקר הנוכחי. אחת הדרכים לבדוק רמת המזקה של המתבגר, הינה רוחתו הנפשית הסובייקטיבית: אפקטים חיוביים, אפקטים שליליים ושביעות רצון כוללות מהחיים. נשאלת השאלה, מהו הקשר שבין רוחה נפשית סובייקטיבית, לבין אלימות בקרוב מותגרים? בהתבסס על מחקרים שנערכו בתחום יש לשער, כי ככל שהמתבגר ידועה על רוחה נפשית גבוהה יותר, כך אלימתו תהיה נמוכה יותר.

מודד נוספת, אשר מתייחס למידת האלימות שיפגין המתבגר, הינו המשאבות של שליטה עצמית. עולה השאלה, על כן, מהו הקשר בין שליטה עצמית, לבין אלימות בקרוב מותגרים? על בסיס מחקרים, אשר עוסקו בהתחומות של מותגרים מחקר זה המשער, כי מתבגר שעומד לרשותו משאב של שליטה עצמית לא ינガג באלימות.

שאלה נוספת נספתחה במרכו מחקר זה עוסקת בשליטה העצמית כמשתנה הממן את הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אלימות. עולה השאלה האם שליטה עצמית תמן את הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אלימות בקרוב מותגרים? מחקר זה מעלה את ההשערה, כי יהיה קשר חזק יותר בין רוחה נפשית סובייקטיבית ואלימות, בקרוב מותגרים אשר שליטות העצמית נמוכה.

השערות

1.a. יימצא קשר חיובי בין כל אחד ממרכבי האלימות לבין האחרים: ככל שרמת האלימות של המתבגר תהיה גבוהה יותר, כך רמת היכס והעוינות יהיו גבוהות יותר.

ככל שרמת היכס של המתבגר תהיה גבוהה יותר, כך רמת האלימות והעוינות יהיו גבוהות יותר.

ככל שרמת העוינות תהיה גבוהה יותר, כך רמת האלימות וככלums יהיו גבוהות יותר.

יימצא קשר בין מגדר לבין אלימות:

ב. בקרוב בניים נמצא תמצאה רמה גבוהה יותר של אלימות מאשר בקרוב בנות.

2. יימצא קשר בין כל אחד ממרכבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית לבין האלימות:

- כל שלמתבגר יהיו יותר אפקטים שליליים, כך רמת האלימות תהיה גבוהה יותר.
- כל שלמתבגר יהיו יותר אפקטים חיוביים, כך רמת האלימות תהיה נמוכה יותר.
- כל ששביות הרצון הכלול מהחיים תהיה גבוהה יותר, וכך רמת האלימות תהיה נמוכה יותר.
3. יימצא קשר שלילי בין שליטה עצמית לבין אלימות: ככל שלמתבגר תהיה שליטה עצמית גבוהה יותר, וכך רמת האלימות תהיה נמוכה יותר.
4. יימצא קשר בין כל אחד ממרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית לשיטה עצמית: ככל שלמתבגר יהיו יותר אפקטים שליליים, וכך רמת השליטה העצמית תהיה נמוכה יותר.
- כל שלמתבגר יהיו יותר אפקטים חיוביים, וכך רמת השליטה העצמית תהיה גבוהה יותר.
- כל ששביות הרצון הכלול מהחיים תהיה גבוהה יותר, וכך רמת השליטה העצמית תהיה נמוכה יותר.
5. שליטה עצמית תמتنן את הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אלימות: הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית ובין אלימות יהיה חזק יותר בקרב משתתפים נמוכים בשליטה עצמית, בהשוואה לקשר זה בקרב משתתפים גבוהים בשליטה עצמית.

שיטת

מדגם

במחקר נכללו 198 תלמידים ישראלים הלומדים בחטיבות ביניים בכיתה ח' בשלושה בתים ספר אינטגרטיביים במרכז הארץ. בת-י - ספר אל ונבחרו בשל היותם בת ספר אינטגרטיביים, המורכבים מרמת אוכולסיה הטרונגנרי, המתאימים למאפייני תלמידי כתות ח' ברוב חטיבות הבניינים המרכזי הארץ בישראל. וכל התלמידים אשר נכלו בכיתה ביום העברת השאלון ואשר דוברים עברית. המשתתפים הנিম כולם בני נוער בין הגילאים 13-14, מתוכם 102 בנים ו- 96 בנות.

כלי המחקר

ماחר והמחקר מתמקד בנתיות אישיותו, הוא מבוסס על דיווח עצמי של המתבגרים וכול 5 שאלונים למתבגרים.

שאלון פרטיטים אישיים

שאלון זה כולל רקע אישי אודות המתבגר: שנות לידה, בית-הספר, הכיתה, מס' סיורו ביום הכתה, עיר מגורי ומין.

שאלון שליטה עצמית (Self control scale)

השאלון פותח על ידי Rosenbaum & Ronen (1991) והנו התחמה של שאלון המבוגרים שפותח על ידי Rosenbaum (1980). מטרת השאלון לאמוד את מידת השליטה העצמית בקרב מתבגרים. השאלון מורכב מ- 32 היגדים, המייצגים מימדים שונים של שליטה עצמית כמו דחיתת סיפוקים, התגברות על כאב ויכולת שימוש בחזראות עצמיות ובודקים את יכולת הילד להתמודד עם מצביו קונפליקט, כאב ורגשות המפריעים לו. 9 מתוך ההיגדים הינם "שליליים" ("אינו יROL להפסיק לחשב על טעויות שעשיתי בעבר") ו- 22 הינם "חיוביים" ("כאשר אני מרגיש עצבן אני דואג להעסיק את עצמי בעיסוקים הגורמים לי הנאה"). הנבדק מتابקש להעריך את אחד מן פריטים על סולם בן שש דרגות מ- 3 ועד +3 המציגות את המידה בה מעריך הנבדק את הפריט כמאפיין אותו. ככל שהציגו גבוהה יותר, השליטה גבוהה יותר. מהימנות השאלון היא ($\alpha = 0.82$) ובמחקר הנוכחי ($\alpha = 0.75$).

שאלון תוקפנות- AGQ (Aggression questionnaire)
 הכללי מבוסס על שאלון של Buss & Perry (1992) אשר תורגם לעברית על ידי זומר (2002) והותאם לילדיים ומתבגרים על ידי שהרבני (2003). מטרת השאלון היא הערכה עצמית של ילדים את המרכיבים השונים של האלימות. השאלון מורכב מ- 29 היגדים, המייצגים ארבעה מרכיבים של התנהנות אלימה: עינויים ("אני יודעת שילדים מדברים עלי מאהורי הגב"), כאם ("לעתים אני מרגיש כמו חבית אבק שריפה שעומדת להתפוצץ"), אלימות פיזית ("אם יתגררו بي מספיק, אני יעלול להכות ילד אחר") ואלימות מילולית ("איימתו על ילדים שאני מכיר"). הנבדק מتابקש להעריך כל פריט באמצעות סולם ליקרט בן שישה שלבים מ- 1 ועד 6 המציג את המידה בה מסכים הנבדק עם התשובות. טווח הציונים נע בין 29 ל- 174. ככל שהציגו גבורה יותר כך מידת האלימות של הילד גבוהה יותר. ניתן לחשב את הציון הכללי של השאלון או לבחון כל מרכיב בנפרד. מהימנות השאלון המקורי הייתה ($\alpha = 0.8$) והעקביות הפנימית של מרכיבי התוקפנות ($\alpha = 0.89$).
 בשימוש בשאלון בעברית על ידי זומר (2002) נמצא רמות גבוהות של מהימנות. במחקר הנוכחי נמזהה מרכיבי התוקפנות ($\alpha = 0.84$) (ברכיב האלימות הכללי, $\alpha = 0.79$ באלימות הפיזית, $\alpha = 0.55$ באלימות המילולית, $\alpha = 0.76$ במרקם העוניות ו- $\alpha = 0.64$ במרקם הכאב).
שאלון שביעות רצון פוללת מהחיים- SLSS (Life satisfaction scale)

הסולם פותח על ידי Huebner (1991) והותאם על ידו למתבגרים. מטרת השאלון הינה לבדוק את מידת שביעות רצונו של המתבגר מהחיי. השאלון מורכב מ- 7 היגדים, המייצגים מידות שביעות רצון שונות מהחיים. 5 מתוך ההיגדים הינם "חיוביים" ("יש לי חיים טובים") ו- 2 מתוך ההיגדים הינם "שליליים" ("היהתי רוצה לשנות דברים רבים

בחיה"). הנבדק מתחבק להעירק באיזו מידת כל היגד מתאים עבורו. טווח התשובות נע מ- 1 ועד 4-5. ככל שהצין גבוהה יותר כך מידת שביעות הרצון של המתבגר מהיו גבואה יותר. מהימנות השאלה היא α = 0.82) = 0.82 (ובמחקר הנוכחי α = 0.86).

שאלון אפקטים חיוביים ושליליים למתבגרים (Positive and negative affect for children - PANAS-C

השאלון פותח על ידי Watson et. al (1988) והוחם למתבגרים על ידי Laurent et. al (1999). מטרת השאלון למדוד אפקטים חיוביים ושליליים בקרב מתבגרים. השאלון מורכב מ- 29 היגדים המייצגים רגשות שונים. 15 מתוך ההיגדים מתארים אפקטים חיוביים ("מלאת חיים") ו- 14 מתוך ההיגדים מתארים אפקטים שליליים ("אומללה"). הנבדק מתחבק להעירק באיזו מידת חווה רגשות אלו בשובועות האחראוניות. פורמט התגובה כולל טווח תשובות מ- 1 ועד 5. שיטת הצינון הינה על-ידי חיבור כל מספרי התשובה של הרגשות השליליים והחיוביים בנפרד. ככל שהצין גבוהה יותר, כך מראה המתבגר גאשوت חיוביים או שליליים רבים יותר. מהימנות השאלה היא α = 0.90. שיטת החובי (PA) נع בין α = 0.89 (α = 0.9) לבין α = 0.92 (α = 0.94). מהימנות המוקורי עבר אפקט שלילי (NA) נע בין α = 0.84 (α = 0.86) לבין α = 0.94. במחקר הנוכחי נמצא מהתאמנה של (α = 0.86) עבר האפקט החובי ו- (α = 0.86) לאפקט השלילי.

הלייך

לאחר קבלת אישור מהמדען הראשי של משרד החינוך, מנהלי בית הספר ומהורי התלמידים העברו שאלונים אונזומיים בשלושת בתים. הספר במרכו הארץ במהלך החודשים פברואר- מרץ 2007. בעת העברת השאלון נכח בכיתה רכוזת השכבה, אשר הציגה לתלמידים את אשת המחקר. טרם מילוי השאלון הוסבר למתבגרים, כי מטרת המחקיר היא הבנה עמוקה של התנהגוויות מתבגרים, בכדי שניתן יהיה לפתח בהמשך תוכניות מותאמות לצרכיהם. התלמידים נתבקשו למלא את השאלון בלבדו, באופן עצמאי ובכנות והובטה להם סודיות. מילוי השאלונים ארך כשעה לערך.

בשל העבודה כי צוות בית-הספר היה נכון להקים שעת שיעור אחת בלבד לטובת מילוי השאלונים, חולקו שאלוני אגרסיה ושליטה עצמית לכל הנבדקים ושאלונים אשר בדקו משתנים נוספים המשפיעים על אלימות חולקו רק למחזיתם באופן אקריאי. לפיכך, 98 נבדקים מילאו שאלוני רוחה נפשית סובייקטיבית, בעוד ש- 198 תלמידים מילאו שאלונים של אגרסיה ושליטה עצמית.

ממצאים

השערה 1 התיחסה לקשרים בין תח הסקלנות של מרכיבי האלימות: אלימות פיזית ומילולית, כעס ומחשבות. לשם כך, בוצעו מבחני קורלציה (Pearson). כפי ש�示ן לראות בלוח קיימש קשר חובי מובהק בין כל אחד מרכיבי האלימות לבין המרכיבים האחרים, שפירושו שככל שהמתבגר צין גבוה יותר בתחום סקאלת אחת, כך הציוון גבוה יותר בתחום סקאללה השניה. קיימים קשר גבוה בין מחשבות עוניות לרשות כעס (r=.42, p<.01) ובין אלימות פיזית לכעס (r=.44, p<.01) ובין אלימות מילולית לבע (r=.39, p<.01). קשר נמוך יותר, אך עדין חיובי ומובהק, קיימים בין מחשבות עוניות לבין אלימות פיזית (r=.21, p<.001) ובין מחשבות עוניות לבין אלימות מילולית (r=.17, p<.05).

לוח 1: מתאמי פירסון בין משתני המתקר

		כעס	אלימות פיזית	אלימות מילולית	מחשבות עוניות	רשות כעס	אלימות פיזית	אלימות מילולית	מחשבות עוניות	רשות כעס	אלימות פיזית	אלימות מילולית	מחשבות עוניות
1.1	Pearson's r N=		-.1524* 197	-.3719*** 197	-.6364 N.S. 197	.6125 N.S. 197	.1821 N.S. 197	.3937 N.S. 197	.6459 N.S. 197	-.0365 N.S. 197	.223* 197		
1.2	Pearson's r N=			.7781*** 197	.8122*** 197	.6734*** 197	.7578*** 197	.6552 N.S. 197	.3661*** 197	-.4463*** 197	.3566*** 197		
1.3	Pearson's r N=				.4826*** 197	.1141** 197	.4158*** 197	.6136 N.S. 197	.6794 N.S. 197	-.1806* 197	.2990*** 197		
1.4	Pearson's r N=					.651* 197	.3884*** 197	.6903 N.S. 197	.1352 N.S. 197	-.2639*** 197	.1667* 197		
1.5	Pearson's r N=							.4355*** 197	-.1827* 197	.5035*** 197	-.5168*** 197	-.1243 N.S. 197	
1.6	Pearson's r N=								.6166 N.S. 197	.4701*** 197	.3653*** 197	.5636*** 197	
1.7	Pearson's r N=									-.1824* 197	.4506*** 197	.3182*** 197	
1.8	Pearson's r N=										-.5461*** 197	-.1924* 197	
1.9	Pearson's r N=											.2602* 197	

NS - קשר לא מובהק, * P<0.05 *** P<0.01 ** P<0.01*

בניסוי לבחון באיזו מידת קשר זה קיימים גם בנושא המגדר נבדקו ניתוחי שונות חד כיווניים.

כפי ש�示ן לראות בלוח 2, קיימים הבדלים מובהקים בין בנימ לבנות בציוני האלימות הכללית והאלימות הפיזית, אך שבנים נמצאו

אלימים יותר מן הבנות. לא נמצא הבדלים מובהקים בין המינים בציוני העוינות, הכעס והאלימות המילולית.

לוח 2: ניתוח שונות חד ציווני לבדיקת הבדלים בין בניים לבנות בשאלון האלימות

אלימות AMILIT		מחשבות עיוינות		רגשות כעס		אלימות פיזיות		אלימות כללי		תת סקירה/ משתנה ומדר
m 18.37	sd 4.22	m 24.77	sd 8.30	m 18.99	sd 6.10	m 31.24	sd 8.87	m 93.38	sd 19.82	
										בניים N= 101
m 17.92	sd 4.74	m 24.98	sd 8.22	m 20.23	sd 6.03	m 24.07	sd 8.79	m 87.20	sd 20.40	בנות N= 96
.50		.03		2.05		32.50		4.65		t (1,195)
P<.48		P<.86		P<.15		P<.00		P<.03		מובאות

השערה 1 אוששה. קיים קשר בין מחשבות עוינות, רגשות כעס והתנהגות אלימה. מתברר אשר גבוהה במרכיב אחד של שאלון האלימות הייתה גבוהה גם במרכיב אחר, ובקשר להבדיל מגדר, כמשמעות בניים נמצא אלימים יותר מבנות אם כי הבדל זה ניכר רק במרכיב האלימות הפיסטי.

השערה 2 עטקה בקשר בין רוחה נשפית סובייקטיבית לבין אלימות. לוח מס' 1 מציג קשר שלילי מובהק בין חלק ממרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית לבין האלימות הכללית ומרכזיביה, שפירורשו שככל שהרווחה הנפשית הסובייקטיבית של המתברג גבואה יותר, כך רמת האלימות שלו נמוכה יותר. בהתאם למצופה, קשר חיובי גבואה מובהק נמצא בין האלימות הכללית לבין אפקטים שליליים, בין מרכיב הensus לבין אפקטים שליליים, בין מרכיב העוינות לאפקטים חיוביים, לא נמצא קשרים מובהקים אך נמוך, נמצא בין מרכיב העוינות לאפקטים חיוביים, נמצא קשרים מובהקים בין האלימות הכללית לאפקטים חיוביים, אלימות פיזית לאפקטים חיוביים, אלימות פיזית לאפקטים שליליים,

אלימות מילולית לאפקטים שליליים ובין אלימות מילולית לאפקטים חיוביים. בבדיקה מידת שביעות הרצון הכלולות מהחיזים בקרוב המתבגרים, נמצא קשרים אשר היו ברובם שליליים, גבוהים ומובהקים. כפי שניתן לראות בלוח 1, נמצא קשר שלילי גבהו ומובהך בין שביעות רצון כוללת מהחיזים לבין האלימות הכלכלית, בין שביעות רצון כוללת מהחיזים למרכיבי העוינות, בין שביעות רצון כוללת מהחיזים לכעס, ובין שביעות רצון כוללת מהחיזים לבין אלימות מילולית קשר מובהך שלילי, אולם גבהו פחות, נמצא בין שביעות רצון כוללת מהחיזים לבין האלימות הפיזית.

במטרה לבחון את הפעורים בין מתבגרים גבוהים ונמוכים באפקטים חיוביים, באפקטים שליליים ובשביעות רצון, חולקו הנבדקים לשתי קבוצות בהתאם לציוון החזין בכל אחד מהמשתנים כאשר נבדקים אשר ציונים היה נמוך מציוון החזין והוגדרו כנמוכים, ונבדקים אשר ציונים היה גבוה מציוון החזין והוגדרו כגובהם.

לוח מס' 3 מציג ניתוח כניסה שונות חד כיווניים לבדיקת ההבדלים בין גבוהים ונמוכים בכל משתני הרוחה הנפשית.

בבדיקה באפקטים חיוביים בשאלון האלימות לא נמצא ההבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות במשתני האלימות הכלכלית, האלימות הפיזית, האלימות המילולית והכעס. פערים בין הקבוצות נמצאו רק לגבי משתנה העוינות, כך שבקerb מתבגרים גבוהים באפקטים חיוביים נמצא פחת עוינות מאשר בקרב מתבגרים נמוכים באפקטים חיוביים.

לוח 3: ניתוח שונות חד כיווני לבדיקת הבדלים בין גבוהים ונמוכים בששליטה עצמית, אפקטים חיוביים אפקטים שליליים ושביעות רצון בכל מרביי שאלון האלימות

אלימות מילולית	מחשבות עוינות		רגשות כעס		אלימות פיסית		אלימות כללית		תת סקאליה/ نمוכים בשליטה עצמית N=95	
	sd	m	sd	m	sd	m	sd	M	Sd	
48	4.53	25.62	7.78	20.60	6.20	29.89	10.46	94.58	20.56	גבוהים בשליטה עצמית N=102
83	4.42	24.18	8.62	18.66	5.85	25.76	8.08	86.43	19.32	
4*	1.52*		5.12**		9.63***		8.24 ***		(1,195)	

18.53	3.80	26.75	9.17	19.66	6.11	29.29	8.07	94.24	17.90	גּוֹדוֹהִים בְּאַפְקָטִים חוּבוּבִים N=41
18.26	5.71	24.00	8.48	19.23	7.26	28.21	11.25	89.71	26.06	גּוֹדוֹהִים בְּאַפְקָטִים חוּבוּבִים N=56
.07		2.33*		.09		.27		.92		f (1, 95)
17.43	4.60	21.65	7.37	17.06	6.04	28.78	10.50	84.93	22.24	גּוֹדוֹהִים בְּאַפְקָטִים שְׁלִילִיּוֹת N=46
19.23	5.17	28.33	8.90	21.53	6.74	28.57	9.63	97.67	22.12	גּוֹדוֹהִים בְּאַפְקָטִים שְׁלִילִיּוֹת N=51
3.25*		11.98**		11.68**		.01		7.97*		f (1, 95)
20.20	4.79	29.13	8.20	21.39	7.06	31.43	9.17	102.16	20.65	גּוֹדוֹהִים בְּשְׁבִיעָה רַצְוֹן N=44
16.87	4.68	21.77	8.05	17.75	6.17	26.35	10.26	82.73	21.39	גּוֹדוֹהִים בְּשְׁבִיעָה רַצְוֹן N=52
11.86***		19.62***		7.25**		6.45**		20.30***		f (1, 94)

NS- קשר לא מובהק, *P<0.001*** **P<0.01** ***P<0.05*

בבדיקה משתנה האפקטים השיליליים נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות בכל המרכיבים להוציא אלימות פיסית. בבדיקה צין האלימות הכללי, נבדקים גבויים באפקטים שליליים הרוא ציוון מובהק גבוה יותר מנבדקים נומוכים באפקטים שליליים.

בבדיקה רגשות היכס, נבדקים גבויים באפקטים שליליים נמצאו באופן מובהק כועסים יותר מנבדקים נומוכים באפקטים שליליים. גם לגבי מרכיב המחשבות העוינות נמצאו בעלי האפקטים השיליליים הגבויים עזים יותר באופן מובהק מבצעי אפקטים שליליים נומוכים.

תמונה דומה נמצאה גם לגבי מרכיב האלימות המילולית. בעלי אפקטים שליליים גבויים, נמצאו יותר אלימים מילולית באופן מובהק מנבדקים נומוכים באפקטים שליליים.

בדיקת שביעות רצון יכולת מהחיכים נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות לגבי האלימות ומרכיביה. בקרב מותגרים גובאים בשביות רצון יכולת מהחיכים נמצאה פחות אלימות כללית מאשר בקרב מותגרים בעלי שביעות רצון גבוה מהחיכים, בנושא אלימות פיסית נמצאת שמתגרים בעלי שביעות רצון גבוה מהחיכים הראו באופן מובהק פחות אלימות מאשר מותגרים בעלי שביעות רצון נמוכה מהחיכים גם בנושא היכס, מותגרים בעלי שביעות רצון גבוה מהחיכים הראו באופן מובהק פחות רגשות כאס מאשר מותגרים בעלי שביעות רצון נמוכה מהחיכים. גם בנושא העוינות נמצאו שמתגרים בעלי שביעות רצון גבוה מהחיכים הראו פחות עוינות מאשר מותגרים בעלי שביעות רצון נמוכה מהחיכים. לבסוף, גם בנושא האלימות המילולית מותגרים בעלי שביעות רצון גבוה מהחיכים הראו באופן מובהק פחות אלימות מילולית מאשר מותגרים בעלי שביעות רצון נמוכה מהחיכים כאן, שההשערה השנייה אושחה כמעט במלואה.

השערה 3 עסקה בקשר שבין שליטה עצמית לבין אלימות. כדי שניתן לראות בلوح 1 קיימש קשר שלילי מובהק בין שליטה עצמית לבין האלימות הכללי ($p < .00$, $\beta = -.31$). קשר זה קיים כמעט עם כל מתת הסקלולות של האלימות: בין שליטה עצמית לבין אלימות פיזית ($p < .00$, $\beta = -.30$), בין שליטה עצמית לבין אלימות מילולית ($p < .00$, $\beta = -.16$) וכן בין שליטה עצמית לבין כאס ($p < .00$, $\beta = -.27$). רק לגבי מרבית העוינות לא נמצא קשר מובהק.

כדי לבדוק את הפער בין מותגרים גבוהים ונמוכים בשליטה עצמית בוצע ניתוח שונות חד כיווני.

נמצאו הבדלים מובהקים בין גבוהים ונמוכים בשליטה עצמית לגבי צווני האלימות הכלכלית, האלימות הפיזית ורגשות היכס. לא נמצאו הבדלים מובהקים לגבי צווני המחשבות העוינות והאלימות המילולית בין שתי הקבוצות. ככלומר, השערה מס' 3 נתקחת בנסיבות באופן חלקי, שכן לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות לגבי המחשבות העוינות והאלימות המילולית.

ניבוי האלימות באמצעות ניתוח רגרסיה

לצורך בדיקת השערה 4 המתיחסת לשילטה עצמית כמתנתה את הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אלימות, בוצעו ניתוחי רוגסיה מרובה על המשתנה התלוי אלימות (הכללי).

בשלב ראשון הוכנסו המודדים המנוגאים העיקריים (Main affects) בשיטת Enter: שליטה עצמית, ומרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית-אפקטים חיוביים, אפקטים שליליים ושביעות רצון כוללת מהחיכים, וכן המין. כל המשתנים תרמו באופן מובהק להסביר השונות של הרוגסיה.

$$R=.59, R=.35 F(5,90)=9.8$$

לא נמצא אינטראקציה מובהקת בין שליטה עצמית למרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית. מכאן, שמרות שליטה העצמית נמצאה כהורמת להסביר השונות של האלים, היא לא נמצאה כמمتנת את הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אלומות.

במטרה לבחון אם יש הבדלים בהסביר השונות של תחתי הסקלות של האלים בוצעו ניתוחי גרגסיות נפרדים לכל אחד ממרכיבי האלים: עוינות, כעס, אלומות מילולית ואלומות פיזית. ניתוח גרגסיה של האלים הפיזית הראה תוצאות דומות לנתחו של האלים הכלליים. לובי תחת הסקלות של אלומות מילולית ומחשבות עוינות לא נמצאו מובהקים. מכיוון שכע, לא נציג לוחות של הרגסיות שלא נמצאו מובהקות – כעס ועוינות או של אלומות פיזית שכן תוצאותיהם הותה לתוצאות הרגסיה של האלים הכלליים.

להלן, מוצר רגסיה נפרדת שבוצעה עבור רגשות הкус (חת סקלות של האלים הכלליים) שלבייה נמצאו תוצאות מובהקות.

לוח 4: ניתוח רגסיה מרובה לניבוי אלומות עפ"י מדדי שליטה עצמית, רוחה נפשית סובייקטיבית ומין

P	T	β	B	משתני הרגסיה
.03	-2.27	-.20	-9.14	מין
.01	-2.72	-.25	-5.00	שליטה עצמית
.01	2.55	.25	5.92	אפקטים חוביים
.04	1.8	.18	4.24	אפקטים שליליים
.00	-3.6	-.40	-9.28	шибיאות רצון כוללת מה חיים, מין
				כוללת מה חיים

$$R = .59 \quad R^2 = .35 \quad F(5, 90) = 9.8, P < 0.00$$

בניתוח רגסיה של ניבוי הкусו הוכנסו בשלב הראשון המבאים העיקריים (Main Effects) בשיטת Enter: שליטה עצמית, מרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית- אפקטים חוביים, אפקטים שליליים וшибיאות רצון כוללת מה חיים, מין. בשלב השני הוכנסו כל האינטראקציות האפשריות בין המדרדים המבאים בשיטת הרגסיה בצעדים (Stepwise).

לוח 5: ניתוח רגסיה מרובה לניבוי כעס עפ"י מדדי שליטה עצמית ואפקטים חוביים ושליליים

משתני הרגסיה				
P	T	β	B	
.00	-3.06	-.28	-1.69	שליטה עצמית
.03	2.21	.22	1.53	אפקטים חיוגיים
.00	3.32	.34	2.34	אפקטים שליליים

$R = .58 \quad R^2 = .33 \quad F(5, 90) = 8.99, P < .00$

ADJ R ²	P	β	SE	B	משנני האינטראקציה
.34	.01	-.31	5.53	-3.13	מין X שבועות רצון

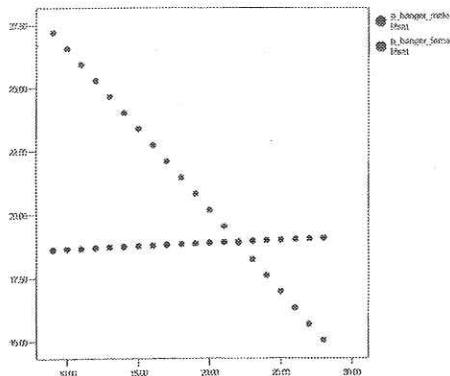
$R = .62 \quad R^2 = .38 \quad F(6, 89) = 9.18, P < .00$

* מכיוון שמן ושביעות רצון לא נמצא מובהקים כמשתנים עצמאיים אלא רק באינטראקציה ביניהם, הוכנסו לロー רק ממצאי האינטראקציה

לצורך הניתות, עברו התוצאות המרה לצינוי תקן (Z scores). לוח 5 מציג את ממצאי הניתות. כפי שניתן לראות בלוח, שליטה עצמית, אפקטים חיוגיים ואפקטים שליליים תרמו באופן מובהק לשונות המוסברת של מרכיב הensus. מכל האינטראקציות שהוכנסו, נמצאה

מובהקה רק האינטראקציה בין מין לבין שבועות רצון. כפי שניתן לראות בתרשימים 1, בקרוב בנותו ככל ששביעות הרצון הכלולה מהחיבים גבוהה יותר, כך הensus נמוך יותר. לגבי נשים לא נמצא הבדל מובהק, לעומת זאת, ששביעות הרצון הכוללת מהחיבים אינה משפיעה על רמת הensus.

תרשים 1: אינטראקציה בין מין ושביעות רצון כוללת מהחיבים לניבויי

דיוון

מחקר זה הבחן את הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית, ושליטה עצמית לבין תופעת התוקפנות בקרב מתבגרים, תוך התייחסות אל התוקפנות כאלו חופה רבת-מדידת, הכוללת מרכיבי התנהגות אלימה, רגשות כאס ומחשבות עויניות (Buss & Perry, 1992).

כמצופה, נמצא קשר בין אחד מרכיבי התוקפנות לבין האחרים, כך שהנהוגות אלימה אינה מונתקה ממחשבות עוינות ורגשות כאס, וכן הן לראות איך כל אחד מוביל לשני – בעיקר בקרב בנות. ממצאים אלה עלולים בקנה אחד עם מחקרים של Check & Dyck (1986) וכן של Beck (1976) (1961) Sroufe (1996) המצינים את הקושי להפריך בין כאס לבני עוינות בשל הדמיון הקיים ביניהם בנטיתו של הפרט לפגיעה ולהאשמה וכן נתיחתם של השניים להופיע בסמיכות גבואה.

מבדיקת הספרות ההיסטורית העוסקת בהבדלים מגדריים בתופעת התוקפנות עולה, כי תוקפנות, ובעיקר אלימות פיסית, שכיחות הרבה יותר בקרב בנים מאשר בנות (Coie, Dodge & Kupersmidt, 1990; Crick & Grotpeter, 1996; Parker & Asher, 1987). במחקר הנוכחי נמצא פער מובהק בין בנינים לבנות רק במרקם האלימות הפיזית ובציוויל אלימות הכללי, כאשר בשנייהם הבנים נמצאו אלימים יותר מאשר הבנות. ממצאים אלה תואמים לממצאים של מחקרים רבים בתחום Coie, Dodge & Kupersmidt, 1990; Crick & ; 1997 (Parker & Asher, 1987). שלא כמו בנות, לגבי המרכיבים הנוטפים של האלימות לא נמצאו הבדלים מוגדריים מובהקים. ממצאים אלה ניתנים להסביר באמצעות דבריהם של Crick (1998) ו- Rigby (1998) (1996) הגורסים כי ההבדלים המוגדריים אינם נבעים כתוצאה של הבנים בהשוואה לזו של הבנות, כי אם באופן שונה בו כל אחד מהמיןנים מביא לידי ביטוי. ממצאים דומים נמצאו במחקריה של ויסברוד (2007) אשר דיווחה על רמה גבוהה יותר של אלימות פיזית בקרב הבנים ואלימות מילולית ועוינות בקרב הבנות.

כמצופה, נמצא במחקר קשר שלילי מובהק בין שליטה עצמית לבין מרבית תחומי הסקלנות של שאלון האלימות: ציון האלימות הכללי, אלימות פיזית, אלימות מילולית וכעס. רק לגבי מרכיב העוינות לא נמצא קשר מובהק. גם ניתוחי השונות העלו ממצאים דומים. כמצופה, נמצאו הבדלים מובהקים בין מתבגרים גבוהים ונמוכים בשליטה עצמית: מתבגרים גבוהים בשליטה עצמית נמצאו פחות אלימים בציון האלימות הכללי, פחות אלימים פיזית וכן חשים פחות רגשות כאס מאשר מתבגרים נמוכים בשליטה עצמית. שלא כמו בנות, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין

מתבגרים גבוהים ונמוכים בשליטה עצמית בציון המחשבות העוינות והאלימות המילולית.

המצאים המציבים על קשר שלילי בין שליטה עצמית לבין האלימות המילולית תואמים את מציאותם של מחקרים רבים אשר נערכו בנושא וקשרו בין בעיות התנהגות בקרבת ילדים, לבין שליטה עצמית נמוכה Dodge et.al (Hamama, Ronen & Feigin, 2000) מחקרים של (Crick & Dodge (1997) (1994) Ronen (1994) (1993) מצאו, כי מתבגרים נמוכים בשליטה עצמית מחזינים עם ומפגנים רמות גבוהות של התנהגות אלימה. עם זאת, מחקרים אלה, בוגר יותר למחקר הנוכחי, מצאו גם קשר מובהק בין פירוש אירופים באופן עזני ומיומנויות שליטה עצמית נמוכות. ייתכן וכיימים פעירים בהתייחסות של המתבגרים למרכיב העוינות, אשר עלולים להתקשות בהפרדה בין עניות כמחשבה וכעס כרגע. סיבה אפשרית לנספת קשורה במידת המהימנות של הפריטים בשאלון האלימות הבודקים את רמת העוינות של המתבגר. כפי שהוזג קודם לכן, המחשבות העוינות הינן בעלות מידת המהימנות הנמוכה ביותר מותוך השאלון ($\alpha = 0.82$) ויש מקום לחזור על מבחנים אלה עם מבחן יותר גדול יותר, אשר יהיה באפשרותו לפек מידת מהימנות גבוהה יותר.

במחקר הנוכחי לא נמצא מבדלים מובהקים בין גברים ונשים בשליטה עצמית בוגר מרכיב האלימות המילולית. הסבר. אפשרי לכך קשרו בהבדלים התרבותיים הקיימים בין החברה האמריקאית, אליה נמנים מחברי שאלון זה, לבין החברה הישראלית, בה התקבע המחקר הוכחה. בעוד שבחברה הישראלית ישנה נטייה רוחה לשימוש באלוימות מילולית כמו צעקות ואיומים בדרך לגיטימית להתמודדות ולהשגת מטרות והוא אף עשויה להתרפרש כאסטריכיות ודבקות במטרה, החברה האמריקאית רואה בה אלימות גרידא, אשר מעוררת פעים רביות תגובות של גינוי ו担忧יה. כזכור, מוגדרת השליטה העצמית כהתנהגות מכוננת מטרה. על רקע זה ניתן להניח, כי בקרוב מתבגרים ישראלים, לא מתקיים קשר שלילי זה בין מיומנויות שליטה עצמית גבוהות ומרכיב האלימות המילולית היות והשימוש שלהם באלוימות משקף דיווק התנהגות המכוננת להשגת מטרה כלשהי בדרך הנחسب לגיטימית.

בקשר התרבותי, כאמור, רוחה נפשית סובייקטיבית גבוהה מסיעית בהתחומות עם מצבים מורכבים, קשים ובאיובלטניים וഫיזית את הסיני לשימוש באלוימות בדרך לפתרון בעיות (Ριτσού וגולדשטיין, 2006). בשל זאת, בדקה השערת המחקר הרבעית את הקשר בין מרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית לבין אלימות ושיערה שככל שלמתבגר יהיה יותר אפקטים שליליים, כך רמת האלימות תהיה גבוהה יותר; ככל שלמתבגר יהיה יותר אפקטים חיוביים, כך רמת האלימות תהיה נמוכה יותר וככל שישיעות

הרצון הכלול מהחיים של המתבגר תהיה גבוהה יותר, כך רמת האלימות תהיה נמוכה יותר.

נמצא קשר שלילי מובהק בין חלק ממרכיבי האלימות לאפקטים שליליים. כמצופה, קשר חיובי גובה ומובהק נמצא בין האלימות הכללית לבין אפקטים שליליים, בין מרכיב הensus לבין אפקטים שליליים ובין מרכיב העוינות לאפקטים שליליים, שפירשו שככל שהמבגר חש יותר וgeshost שליליים, כך הוא גם יותר גבוה בציוון האלימות הכללי, השווות כעס ובעל מחשבות עוינות רבות יותר. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין אלימות פיזית לאפקטים שליליים ואלימות מיולית לאפקטים שליליים. ניתוחי השונות הניבו ממצאים נספסים והראו הבדלים מובהקים בין גבויים ונמכים בrhoואה נפשית סובייקטיבית במשתנה האלימות הכללית, רגשות הensus, המחשבות העוינות והאלימות המיולית, כך שבקרב מתבגרים גבוהים באפקטים שליליים נמצא פחות אלימות כללית, כעס, עוינות ואלימות מיולית מאשר בקרב מתבגרים נמוכים באפקטים שליליים. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות במשתנה האלימות הפיזית. ממצאים אלה תואמים את ממציאיהם של מחרקים קודמים כדוגמת מחקרם של (Bood, Archer, & Norlander 2004) אשר מצאו קשר חיובי בין אפקטים שליליים, לבני סימפטומים של לחץ. ממצאי המחקר הנוכחי מציגים קשר ברור בין אפקטים שליליים - בין תופעת האלימות. עם זאת, נראה כי מרכיב זה של rhoואה נפשית סובייקטיבית, איינו משפייע באופן ישיר על מרכיב האלימות הפיזית, על אף קשר גבוה ומובהק אשר נמצא בציוון האלימות הכללי. נראה כי אין זה הכרח, שמתבגר אשר חש יותר אפקטים שליליים יפגין גם מידה רבה יותר של אלימות פיזית. ניתן להסביר מכאן זה בכך, שאפקטים שליליים עשויים להשאיר בקרבו של המתבגר ולהשפיע על המידה בה הוא חש כעס ועוינות כלפי הסביבה ולא לבוא לידי ביטוי בהתנגדותו החיצונית, קרי אלימות פיזית.

הנתונות המחקר הנוכחי לגבי המרכיב השני של rhoואה נפשית סובייקטיבית - אפקטים חיובים. לא נתמכו במחקר זה מבחן הקורלציה והן מבחן השונות שנערכו על נבדקים גבוהים ונמוכים ברrhoואה נפשית סובייקטיבית לא מצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות במשתני האלימות הכללית, האלימות הפיזית, האלימות המיולית והensus. פערים בין הקבוצות נמצאו רק לגבי משתנה העוינות, כך שבקרב מתבגרים גבוהים באפקטים חיוביים נמצא פחות עוינות מאשר בקרב מתבגרים נמוכים באפקטים חיוביים. המשמעות הנה כי לאפקטים חיוביים, בניגוד לאלו השליליים, ישנה השפעה ורלוונטיות מזעירות למידת האלימות של המתבגר. כפי שהובא קודם בסקרת הספרות, העיסוק ברrhoואה נפשית סובייקטיבית של הפרט התמקד, עד הנסים האחרונים, בבדיקה הרגשות השליליים בלבד של הפרט. הרגש

החיובי הזכור, רק כאשר ניכר היה שהמצב השלילי עומד בפני הפגה או סיום. ממצאי המחקר הנוכחי מוכיחים את התפיסה זו, בהמחשתם את הרגשות והחויבים כבעלי השפעה פחותה ואף אפסית על מידת האלים של הפרט. עם זאת, יש מקום להזכיר ולבחן מבחן אלה על מוגן גדול יותר של נבדקים, אשר יאפשר קבלת ממצאים בהירים ומדויקים יותר.

בבדיקה מידת שביעות הרצון הכוללת מהחיהם בקרוב מותגרים, מוצאו קשיים אשר היו ברובם שליליים, גבויים ומובהקים: נמצאו קשר שלילי גבוה ומובהק בין שביעות רצון כוללת מהחיהם לבין האלים הכלליים, בין שביעות רצון כוללת מהחיהם למרכיב העינויים, בין שביעות רצון כוללת מהחיהם לכעס ובין שביעות רצון כוללת מהחיהם לבין אלימות מילולית. קשר מובהק שלילי, אולם גבוה פחות, נמצא בין שביעות רצון כוללת מהחיהם לבין האלים הפיזית. גם מבחני השוננות שבוצעו הראו ממצאים דומים. כמו כן, בין נבדקים גבויים ונמכרים בשבעיות רצון כוללת מהחיהם נמצאו הבדלים מובהקים לגבי האלים ומרכזיביה - בקרוב מותגרים גבויים בשבעיות רצון כוללת מהחיהם נמצאה פחות אלימות כללית, אלימות פיזית, כעס, עוניות ואלים מילולית מאשר בקרוב מותגרים נמכרים בשבעיות רצון כוללת מהחיהם. המשטעה מממצאים אלה הוא, כי ככל שהמתבגר יותר שבע רצון מהיו, כך הוא יהיה פחות עניין, פחות פחדות כעס, יהוש פחותות כעס, ישתמש פחות באלים מילולית ובאלימות פיזית. ממצאים אלהulos בקנה אחד עם מחקרו של Huebner (1994), אשר מצא, כי שביעות רצון כוללת מהחיהם מהווה בלם מל השפעותיהם של אරועי דוחים לוחצים אף מסיעת במניעת בעיות התנהגות בקרוב מותגרים.

הספרות מדגישה כי מיעניות השיטה העצמית הן למשה המאפשרות לאדם לפתח רוחה נפשית סובייקטיבית ולשמר אותה (Rosenbaum, 1990). בהתאם לזאת, בדקה השערת המחקר החמישית את הקשר בין כל אחד ממרכיבי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית לשיטת העצמית ושיערה כי ככל שלמתבגר יהיו יותר אפקטים שליליים, כך רמת השליטה העצמית תהיה נמוכה יותר; ככל שלמתבגר יהיו יותר אפקטים חיוביים, כך רמת השליטה העצמית תהיה גבוהה יותר וככל שהשבעות הרצון הכוללת מהחיהם של המתבגר תהייה גבוהה יותר, כך רמת השליטה העצמית תהיה גבוהה יותר. כמו כן, ממצאי ניתוחי הקורלציה אשר בוצעו הראו כי קיים קשר גבוה חיובי ומובהק בין האפקטים החוביים לשיטת העצמית ובין שביעות רצון כוללת מהחיהם לשיטת עצמית. קשר שלילי מובהק אך נמוך יותר, נמצא בין אפקטים שליליים לשיטת עצמית. משמעות ממצאים אלה היא כי ככל שלמתבגר רוחה נפשית סובייקטיבית גבואה יותר, כך מיעניות השיטה העצמית שלו גבוהות יותר. ממצאים אלה תואמים את הספרות התיאורית בתחום, המצביע על קיומו של קשר חיובי בין שני משתנים איסיים (Rosenbaum,

(1990). עם זאת, נראה כי העובדה שמתבגר חש אפקטים שליליים רבים, אינה משפיעה כמעט כלל על מידת השליטה העצמית שלו. לעומת זאת, המתבגר מצליח לשמר על תחושות אלה בקרבו ולעדיין כך שלא ישפיעו על השליטה העצמית. יתרון וממצא זה נובע מהעובדה, כי השאלונים במחקר הנוכחי התבססו על דיווח עצמי של המתבגרים ולא בדקו את המידה בה מפגין המתבגר שליטה עצמית בפועל. על כן, יש מקום לבצע מחקר נוספת, בו יזורפו גם דיווחים מסווג זה ובכך בדקו האם

למעשה לא מתקיים קשר בין אפקטים שליליים לשטיטה עצמית. כדי שנוצר לעיל, מקשורת ההתחנוגות האלימה למצוות חבר רוחתו הנפשית הסובייקטיבית של המתבגר הינה נומוכה. כמו כן, מימוניות שליטה עצמית נמצאו כמפורטות באוכן משמעותית את רמת האלימות של המתבגר. על כן בוחן מחקר זה את המתבגרים בעלי הרוחה הנפשית הסובייקטיבית הנמוכה ובדק את המידה בה מימוניות השליטה העצמית יכולות להוות גורם מתן לקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבן אלימות. השערת המחקר השישית שיעירה, כי הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית ובין אלימות יהיה חזק יותר בקרוב משתפים נומוכים בשליטה עצמית. בהשוואה לכך מושתפים נומוכים בשליטה עצמית. כמצופה, מבחן הרגרסיה המרובה אשר בוצעו הראו כי ככל המשתנים - מין, שליטה עצמית, אפקטים חוביים, אפקטים שליליים ושביעות רצון כוללת מהחסים תורמים באופן מובהק להסביר השינוי של תופעת האלימות. עם זאת ושלא כמצופה, על אף כי השליטה העצמית נמצאה כתורמת להסביר השינוי של האלימות, היא לא נמצאה כemmנתה את הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אלימות. הסבר אפשרי לממצא זה הקשור בקשר החזק והחוויי המתקדים בין רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אלימות, כפי שנמצא במחקריהם קודמים וכן במחקר הנוכחי. יתרון וממצא אחר זה נובעים מגודלו של המדגם, אשר אינו מאפשר בחינה עמוקה של התופעה. נוספת על כן, כפי שכבר נאמר, מtabסס מחקר זה על דיווחיהם העצמיים של המתבגרים ולא על גילויי אלימות ושליטה עצמית בפועל. יתרון ועריכת מחקר המשלב גם דיווח בפועל של התופעה היה משנה את ממצאי הממחקר.

בנוסף, נמצא שיש לשליטה עצמית אפקטים חוביים ואפקטים שליליים תרמו באופן מובהק לשינויים המוסברת של מרכיב הкус, ונמצאה אינטראקציה בין מין לבן שביעות רצון כוללת מהחסים לניבוי מרכיב הкус. משמעותו של ממצא זה היא, כי בקרוב בנות מהחסים לניבוי מרכיב הcurl של מהחסים גבואה יותר, כך הкус נמרק יותר. לגבי בנים לא נמצא הבדל מובהק, כך שבביעות רצון הכוללת מהחסים אינה משפיעה על רמת הкус שלהם. ממצא זה מוסיף ומעמיק את ההבנה לגבי ההבדלים המגדירים בתופעת האלימות ועשוי לכוון למחקר עתידי, אשר ישם את

הדגש על ההבדלים שבין בנייתם בכל הנוגע למרכיביה של האלימות כתופעה.

למחקר הנוכחי מספר מגבלות מתודולוגיות אשר יתacen והשפעו על ממציאותו ועל כן מהחיבות משנה והירות בהסקת המסקנות. המחקר לא התחסס על מודגם מייצג, אם כי בחן בתים ספר אינטגרטיביים בהתאם להמלצת משרד החינוך. בשל כמות השאלונים הרבה, לא כל הנבדקים מלאו את כל השאלונים, וכן, התמקדש המחקר בבדיקה נתיבות אישיות – לתוקפנות, רוחה ולשליטה עצמית וכן התמקד על דיווח עצמי ללא תיקוף של מקורות חיצוניים.

למרות המגבליות, למחקר תרומה תאורטית ויישומית בתחום האלימות. מבחינה תיאורטית, מהווים ממצאי המחקר אישוש ותמייה לממצאים מחקרים קודמים בתחום האלימות ושופכים אור על מספר משתנים התורמים להסביר השונות של התופעה: מן המתברג, רוחה נפשית סובייקטיבית על מרכיביה השונים ושליטה עצמית. בנוסף מחקר זה תרומות המשמעותית של משאבים אישיים, אשר עומדים לרשות המתברג, על המידה בה היה אלים.

מבחינה יישומית, המחקר מצבע על החשיבות שבזיהוי מותברים בעלי רוחה נפשית סובייקטיבית נמוכה, אשר מוצאים בסיכון להיוות אלימים. כמו כן יכולים ממצאי המחקר לסייע לאנשי המקצוע בפיזות ציוניהם יישומיים לעובדה עם מתברגים להקניית מימוניות שליטה עצמית במטרה להפחית אלימות. התוצאות זו יכולה להתבצע באמצעות עבורה פרטנית /או קבוצתית עם מתברגורים.

מקורות

- بنבנישטי, ר. (2002). אלימות במערכת החינוך - תשס"ב: דוח בינוי על ממצאי סקר בקרוב התלמידים. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- بنבנישטי, ר. וער_aa, ע. ואסטרו, ר. (2000). אלימות במערכת החינוך: יי"ח ממעדים מסכם. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- הורוביץ, ת. (1995). אלימות בבית- הספר מול וחוץ לו- היבטים סוציאולוגיים. התמודדות בית- הספר מול האלימות, 36-47.
- ויסברוד, ג. (2007). הקשר בין רגשות לדחיה לבין התנהגות תוקפנית : תפקידן המטען של מימוניות שליטה עצמית ומערכות מוטיבציוניות. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל- אביב, תל-אביב.
- זומר, א. (2002). מה מוביל להתקנחות אגסטיבית? פתוח מודל ייבוי. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.

מוס, ר. א. (1988). *תיאוריות על גיל ההתבגרות*. תל-אביב: ספריית פועלים.

ריטבו, ב. וולדשטיין, ש. (2006). *איתור ילדים בסיכון: מערך הטעמה. ירושלים: משרד החינוך ואשלים*.

שהרבני, ק. (2003). *הקשר בין רגשות לדחיה ומיומנויות שליטה עצמית לבין אגרסיב אצל מתבגרים. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב*.

- Anderson, C. A., & Bushman, B. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
- Argyle, M. (1987). *The psychology of happiness*. London: Methuen
- Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New-York: International Universities Press.
- Bender, T. A. (1997). Assessment of subjective well-being during childhood and adolescence. In D. G. Phye (E.D), *Handbook of classroom assessment: Learning achievements and adjustments* (pp. 199- 225). San-Diego : Academic press.
- Bood, S. A., Archer, T., & Norlander, T. (2004). Affective personality in relation to general personality, self-reported stress, coping and optimism. *Individual Differences Research*, 2, 26-37.
- Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine.
- Buss, A. H. (1961). *The psychology of aggression*. New-York: Wiley.
- Buss, A.H., & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3), 452 -459
- Campbell, A. (1981). *The sense of the well-being in America: Recent patterns and trends*. New-York: Russell.
- Check, J. V. P., & Dyck, D. G. (1986). Hostile aggression and type A behavior . *Personality and Individual Differences*, 7(6), 819- 827.
- Cicchetti, D., Ackerman, B. P., & Izard, C. E. (1995). Emotions and emotion regulation in developmental

- psychology. *Development and Psychopathology*, 7, 1-10.
- Chamberlain, K. (1988). On the structure of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 20, 581- 604.
- Coie, J. D., Dodge, K. A., & Kupersmidt, J. B. (1990). Peer group behavior and social status. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.). *Peer rejection in childhood*. N.Y.: Cambridge University Press.
- Connor, D. F., Carlson, G. A., Chang, K. D., Daniolos, P. T., Ferziger, R., Findling, L., Hutchinson, J. C., Malone, R. P., Halperin, J. M., Plattner, B., Post, R. M., Reynolds, D. L., Rogers, K. M., Saxena, K., & Steiner, H. (2006). Juvenile maladaptive aggression: A review of prevention, treatment, and service configuration and proposed research agenda. *Journal of Clinical Psychiatry*, 67, 808-820.
- Costa, P. J., & McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 668- 678.
- Crick, N. R. (1997). Engagement in gender normative versus non normative forms of aggression: Links to social-psychological adjustment. *Developmental Psychology*, 33, 610- 617.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information processing mechanism in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 66, 993- 1002.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational and overt aggression. *Development and psychopathology*, 8, 367- 380.
- Criss, M.M., Pettit, G.S., Bates, J.E., Dodge, K.A., & Lapp, A.L. (2002). Family adversity, positive peer relationships, and children's externalizing behavior: A longitudinal perspective on risk and resilience. *Child Development*, 73, 1220-1237.

- Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 31, 103- 157.
- Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 7, 181- 185.
- Diener, E., Suh, M., Lucas, E. & Smith, H. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress, *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Dodge, K. A., & Pettit, G. S. (2003). Biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology*, 39, 369- 371.
- Dodge, K. A., Pettite, G. S., Bates, J. E., & Valente, E. (1995). Social information-processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems. *Journal of Abnormal Psychology*, 104 (4), 632- 643.
- Ellis, A. (1994). *Reason and emotion in psychotherapy* (2nd ed). New- York: Citadel Press.
- Hartup, W. W. (2005). The development of aggression: Where do we stand? In R. E.
- Tremblay, W. W. Hartup, J. Archer, *Developmental origins of aggression*(pp. 3- 22). New York: Guilford Press
- Hamama, R., Ronen, T., & Feigin, R. (2000). Self-control, anxiety and loneliness in siblings of children with cancer. *Social Work in Health Care*, 31(1), 63- 85.
- Huebner, E.S. (1991). Initial development of the student's life satisfaction scale. *School Psychology International*, 12, 231-240.
- Huebner, E. S. (1994). Preliminary development and validation of a multidimensional life satisfaction scale for children. *Psychological Assessment*, 6, 149-158.
- Kazdin, A. E. (2003). Problem-solving skills training and parent management training for conduct disorder. In A. E. Kazdin, & J. R. Weisz (Eds.), *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents* (pp. 241- 262). New York: Guilford Press.
- Kazdin, A. E. & Kendall, P. C. (1998). Current progress and future plans for developing effective treatments

- comments and perspectives. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27, 217- 226.
- Laurent, J., Catanzaro, S.J., Rudolph, K.D., Joiner, T.E., Potter, K.I., Lambert, S., Osborne, L., & Gathright, T. (1999). A Measure of positive and negative affect for children: Scale development and preliminary validation. *Psychological Assessment*, 11(3), 326-338.
- Levinson, P. M., Redner, J. E., & Seeley, J. R. (1991). The relationship between life satisfaction and psychological variables: New perspectives. In F. Strack, M. Argyle (Eds), *Subjective well-being: An interdisciplinary perspective* (pp. 141- 169). Oxford, England: Pergamon.
- Novaco, R. W. (1976). Anger control: The development and evaluation of an experimental treatment. *Contemporary Psychology*, 21, 397- 398.
- Orpinas, P., & Horne, A. M. (2006). *Bullying prevention: Creating a positive school climate and developing social competence*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Parker, J. P. & Asher, S. R. (1987). Peers relations and later personal adjustment: Are low- accepted children at risk? *Psychological Bulletin*, 102, 357- 389.
- Pettit, S. G., & Dodge, K. A. (2003). Violent children: Bridging development, intervention, and public policy. *Developmental Psychology*, 39, 187-188.
- Rigby, K. (1996). *Peer victimization and the structure of primary and secondary schooling*. London: J. Kingsley.
- Ronen, T. (1997). *Cognitive developmental therapy with children*. Chichester, England: John Wiley & Sons.
- Ronen, T. (2003). *Cognitive constructivist psychotherapy with children and adolescence*. New- York: Klawe Plenum.
- Ronen, T., & Rosenbaum, M. (in press). Developing Learned Resourcefulness in Adolescents to Help Them Reduce Their Aggressive Behavior: Preliminary Findings. *Research on Social Work Practice*.

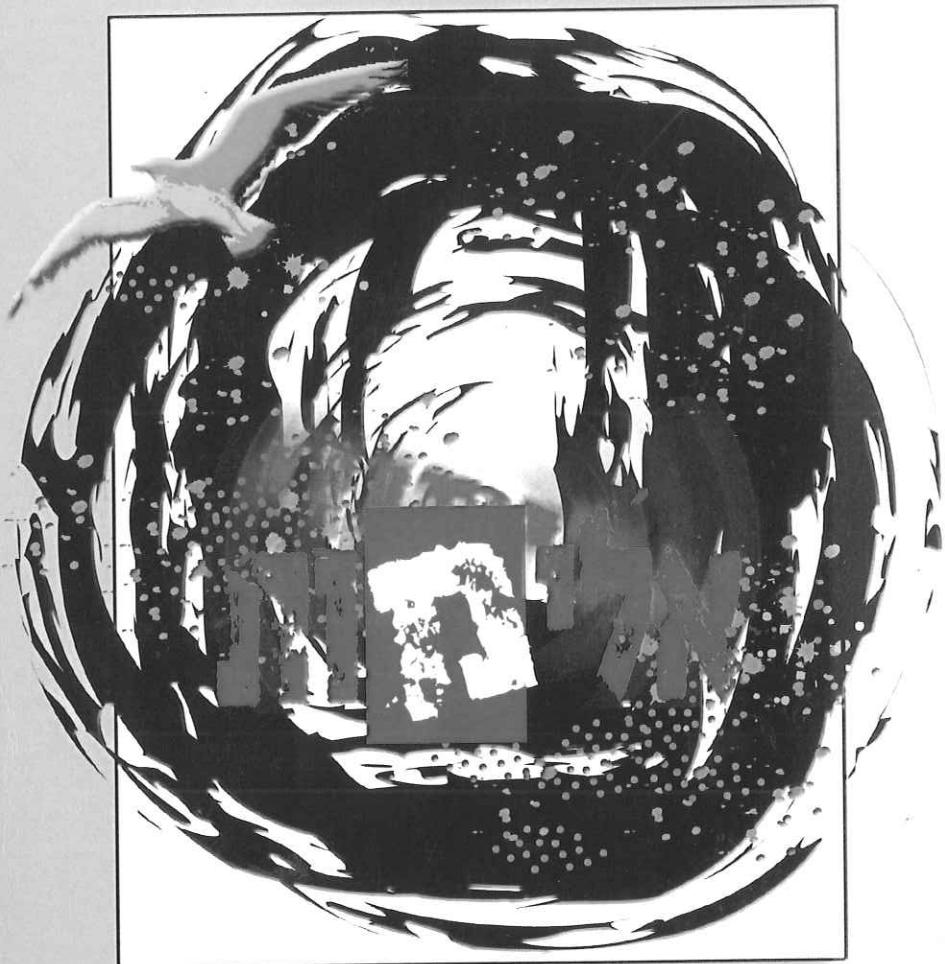
- Ronen.T. & Seeman, A(2007). Subjective well being of adolescents in boarding schools under threat of war. *Journal of Traumatic Stress*, 20, (2007), 1053-1062.
- Rosenbaum, M. (1980). A schedule for assessing self-control behaviors: Preliminary findings. *Behavior Therapy*, 11, 109-121.
- Rosenbaum M. (1990). The role of learned resourcefulness in the self-control of health behavior. In M. Rosenbaum (Ed.), *Learned resourcefulness* (pp.3- 30). New York : Springer.
- Rosenbaum, M. (1998). Opening versus closing strategies in controlling one's responses to experience. In M. Kofka, G. Weary & G. Sedek (Eds.), *Personal control in action: Cognitive and motivational mechanism* (pp. 61- 84). New- York: Plenum Press.
- Rosenbaum, M. (2003). Games people play with themselves: A new way to look at self-control processes. In The William S. Schwartz Laboratory for Health Behavior Research (Ed.). *Research reports on health psychology* (pp. 12- 22). Tel- Aviv: Tel- Aviv University Press.
- Rosenbaum, M., & Ronen, T. (1991). *A scale for assessing children's self-control skills*. Paper presented at the Congress of the European Association for Behavioral and Cognitive Therapies, Paris, France.
- Seguin, J. R., & Zeazo, P. D. (2005). Executive function in early physical aggression. In R. E. Tremblay, W. W. Hartup, & J. Archer (Eds.), *Developmental origins of aggression* (pp.307-329), New York: Guilford Press.
- Shmotkin, D., & Lomranz, J. (1998). Subjective well-being among holocaust survivors: An examination of overlooked differentiations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 141- 155.
- Sroufe, L. A. (1996). *Emotional development: The organization of emotional life in the early years*. New-York: Cambridge Press.
- Spielberger, C. D., Jacobs, G., Russell, S., & Crane, R. S. (1983). Assessment of anger: The state- trait anger scale. In J. N. Butcher & C. D. Spielberger (Eds.),

- Advances in Personality Assessment, 2* (pp.159- 187). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Strack, F., Argyle, M., & Schwarz, N. (1991). *Subjective well being*. Oxford, England: Pergamon Press.
- Tremblay, R. E., & Nagin, D. S. (2005). The developmental origins of physical aggression in humans. In R. E. Tremblay, W. W. Hartup, & J. Archer (Eds.), *Developmental origins of aggression* (pp.83-106), New York: Guilford Press.
- Wanger, J. A., Abbott, G., & Lett, S. (2004). Age related differences in individual quality of life domains youth with type 1 diabetes. *Health Quality of Life Outcomes*, 22, 54- 60.
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegan, A.(1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1963- 1970.
- Wilson, K., & Gullone, E. (1999). The relationship between personality and affect over the lifespan. *Personality and Individual Differences*, 27, 1141- 1156.
- Zautra, A., Beiser, E., & Cappel, L. (1977). The dimensions of life quality in a community. *American Journal of Community Psychology*, 5(1), 85- 97.
- Zautra, A., & Reich, J. W.(1983). Life event and perception of life quality development in two factor approach. *Journal of Community Psychology*, 11, 121- 132.
- Zillman, D. (1979). *Hostility and aggression*. Hildsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

תוכן העניינים

9..... דבר העורך הראשי.....	צבי איזקוביץ'
11..... דבר המפקחת הארץ לטיפול באליות במשפחה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.....	ציפי נחשון
13..... השפעת ההקשר החברתי על התנהגוותם התקפנית של בני נוער.....	רות אלפנדי
41..... הקשר בין רוחה נפשית סובייקטיבית, שליטה עצמית ותוקפנות בקרב מתבגרים.....	תמי רונן ועדי דווק
71..... אקלים ארגוני במוסדות תקון לנוער ואליות מזריכים חינוכיים כלפי חניכים במהלך מפגשי משמעת.....	ראובן יעקב
97..... אלימות בין אחאים בהווה ובקהלות ישראלי בעבר.....	מרדכי פרישטייך
125..... התרבות עם אליות אינטימית ארוכת- שנים כאתגר: שילוב גישה איקונית ופלקסיבית בהכשרת סטודנטים לעבודה סוציאלית.....	טוביה בנד-וינטראשטיין והדס גולדבלט
IV..... תקצירם באנגלית.....	

כרך ב' (1) תש"ע אוקטובר 2009

Vol.2 (1) October 2009

VIOLENCE